

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ імені Г. С. КОСТЮКА

КАНЕВСЬКИЙ ВІКТОР ІОНОВИЧ

УДК 159.293

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
ПАРАСУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ

19.00.01 – загальна психологія, історія психології

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата психологічних наук

Миколаїв – 2011

Дисертацією є рукопис

Роботу виконано в Інституті психології імені Г. С. Костюка НАПН України, лабораторія психології навчання імені І. О. Синиці

Науковий керівник

академік НАПН України, доктор психологічних наук, професор Максименко Сергій Дмитрович, Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, директор

Офіційні опоненти:

академік НАПН України, доктор психологічних наук, професор Бурлачук Леонід Фокович, Київський національний університет імені Т. Г. Шевченка, факультет психології, декан;

кандидат психологічних наук Вашека Тетяна Володимирівна, Гуманітарний інститут Національного авіаційного університету, кафедра авіаційної психології, доцент

Захист відбудеться 12 грудня 2011 р. о 13⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.453.02 в Інституті психології імені Г. С. Костюка НАПН України за адресою: 01003, м. Київ-33, вул. Паньківська, 2

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України за адресою: 01003, м. Київ-33, вул. Паньківська, 2

Автореферат розісланий «___» листопада 2011 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т. М. Третяк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження зумовлена ситуацією, пов'язаною із проблемою самогубства, а також із недостатністю психологічних даних щодо випадків незавершених суїцидів (парасуїцидів, суїцидальних спроб). За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я самогубства вийшли на одне з перших місць за показником смертності. У цьому сенсі Україна належить до десяти країн світу з найвищим рівнем самогубств (більше 20 на 100 тис. осіб).

На сьогодні бракує єдиної системи обліку і реєстрації суїцидальних спроб, а також загальноприйнятого трактування вказаних спроб. У суїцидологічній літературі діє система фіксації завершених суїцидів, однак при цьому не завжди враховується та обставина, що невдалі або незавершені суїциди можуть повторюватися і завершуватися летальним наслідком.

Дослідження в психології проблеми суїциду відбуваються у двох напрямках, які вивчають психологічні особливості та причини суїцидальної поведінки. Одними з перших є роботи З. Фрейда і психологів психоаналітичного спрямування (А. Адлер, К. Менінгер, О. Феніхель, К. Хорні, К. Г. Юнг), які досліджували мотиви суїцидальних дій та їх форми.

Зокрема, Н. Фарбероу, Е. Шнейдманом виділені загальні риси, властиві суїцидальному акту, а також типи самогубств, розроблена типологія суїцидентів. Питання співвідношення суїцидального акту та сенсу життя особистості розглядалися в галузі екзистенціальної і гуманістичної психології (Д. О. Леонт'євим, К. Роджерсом, В. Франклом та ін.).

Російська школа суїцидології (А. Г. Амбрумова, О. М. Вроно, В. А. Тихоненко, Г. В. Старшенбаум) вивчала суїцидальну поведінку з опорою на принцип детермінованості соціальної дезадаптації особи в умовах мікросоціального конфлікту, що переживається. Фахівцями цього напрямку були описані найпоширеніші суїцидальні реакції і на цій основі розроблена відповідна типологія. Широкий спектр поглядів на природу самогубства свідчить про те, що в психології нині відсутня спільна концепція, яка б забезпечувала розуміння і пояснення цього явища.

Істотним недоліком досліджень суїцидальної поведінки є їх ретроспективний аналіз, або реконструкція події методом аутопсії за умови, що суїцид завершений.

Встановлено, що у когнітивній психології (А. Бек, А. Раш, Б. Шо, Р. Емері) розглядаються головним чином питання ставлення суб'єкта до майбутнього. Зокрема, А. Бек вказував на безнадійність як найважливіший предиктор у прогнозі суїциду та включав показник песимістичного ставлення до майбутнього до складу депресивної тріади. Проте, питання життєвої перспективи, саморозвитку, цілеспрямованості особистості дослідником не порушувалися.

Констатовано, що однією з важливих проблем психології суїциду і суїцидології є трактування суїцидальної спроби, ширше – суїцидальності та

парасуїцидальності, щодо яких у більшості дослідників немає спільної точки зору. З метою розв'язання цих питань у даному дослідженні визнано доцільним застосування ситуативного підходу, а також показника ставлення особи до майбутнього і готовності до саморозвитку.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичного плану НДР лабораторії психології навчання Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України «Психологічні чинники самодетермінації особистості в освітньому просторі» (номер держреєстрації 0109U000558). Тема роботи входить також до комплексної теми факультету соціології Чорноморського державного університету імені Петра Могили «Соціальні процеси та соціальне управління в умовах суспільної трансформації» (номер держреєстрації 0110U004904). Тему затверджено вченою радою Чорноморського державного університету ім. Петра Могили (протокол № 8 від 8 квітня 2010 року) та узгоджено Радою з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології в Україні (протокол № 6 від 28 вересня 2010 року).

Об'єкт дослідження – суїцидальна поведінка особистості.

Предмет дослідження – психологічні особливості парасуїцидальної поведінки особистості.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні зовнішніх і внутрішніх умов, які впливають на суїцидальну поведінку особистості.

Завдання дослідження:

1. Здійснити аналіз відповідних літературних джерел та встановити на цій основі основні теоретичні підходи до досліджуваної проблеми.

2. Уточнити зміст та обсяг понять «суїцид», «суїцидальна спроба» і «парасуїцид».

3. Встановити мотиви парасуїцидальних вчинків особистості.

4. Виявити психологічні особливості парасуїцидальної особистості, а також мотиви та фактори суїцидальної поведінки.

Методологічну та теоретичну основу дослідження склали загально-психологічні положення теорії діяльності (П. Я. Гальперін, О. М. Леонтьєв, Б. Ф. Ломов, С. Л. Рубінштейн), принцип особистісного підходу (Б. С. Братусь, С. Д. Максименко, К. К. Платонов, С. Л. Рубінштейн, В. А. Семиченко), ситуативного підходу (Л. Ф. Бурлачук, Я. В. Васильєв, Е. Ю. Коржова, К. Левін, Н. В. Чепелева), теоретичні підходи в психології, загалом проблеми суїциду (А. Адлер, К. Менінгер, З. Фрейд, К. Хорні, Е. Шнейдман, К. Г. Юнг), в тому разі в екзистенціальній і гуманістичній психології (Д. О. Леонтьєв, А. Маслоу, К. Роджерс, В. Франкл, Е. Фромм), когнітивно-поведінковий підхід (А. Бек, А. Раш) зокрема.

У процесі дослідження причин та чинників суїцидальної поведінки розглядалися філософські (М. О. Бердяєв, А. Камю, К. Ясперс), соціологічні (Е. Дюркгейм, Е. Мореселлі, П. Сорокін), медичні та суїцидологічні аспекти

феномена суїциду (А. Г. Амбрумова, Д. Вассерман, В. Ф. Войцех, В. С. Єфремов, І. П. Павлов, Н. В. Конончук, А. Н. Моховиков, В. А. Розанов, Г. В. Старшенбаум, Д. І. Шустов, Л. Н. Юрьєва).

Для реалізації поставлених у роботі завдань використовувалися такі методи дослідження: *теоретичні*: порівняння, аналіз та узагальнення психологічної, філософської та суїцидологічної літератури; *емпіричні*: спостереження, анкетування, інтерв'ю, тестування; *статистичні*: кореляційний аналіз за g -критерієм Пірсона, t -критерій Ст'юдента для залежних вибірок, факторний аналіз. Обробка даних здійснювалася на базі комп'ютерної програми SPSS 12.0.

Організація та експериментальна база дослідження. Дослідження здійснювалося на базі лікарні швидкої медичної допомоги м. Миколаєва. Вибірки досліджуваних складала 85 осіб – пацієнти, які здійснили суїцидальну спробу.

Наукова новизна дослідження:

1. Одержані результати сприяють поглибленню розуміння психологічного змісту поняття «суїцидальна ситуація», а також таких, як «суїцид» і «парасуїцид».

2. На основі ситуативного підходу визначено провідні мотиви парасуїцидальних вчинків зовнішнього і внутрішнього характеру. До перших належать утилітарно-меркантильна мотивація, відсутність далеких життєвих перспектив, широкого крутозору, до других – внутрішніх – емоційна нестійкість: тривога, конфлікти, нервово-психічна напруженість і егоцентричний нарцисизм.

3. Виокремлено основні психологічні особливості парасуїцидентів, які виявляються в когнітивно-емоційному комплексі особистісних рис: знижена усвідомленість і непоміркваність вчинків, неготовність до розв'язування життєвих ситуацій, які супроводжуються ознаками емоційної незрілості, а саме: нейротизмом, шизотимією.

4. Встановлено, що цільова спрямованість особистості парасуїцидентів характеризується незначною кількістю цілей, в основному близькими, що відрізняє їх від досліджуваних контрольної групи на статистично достовірному рівні. Парасуїциденти відрізняються також від контрольної групи цілями саморозвитку: у парасуїцидентів бракує цілей самовизначення і самовдосконалення, відсутні цілі самоактуалізації.

Теоретична значущість роботи полягає в обґрунтуванні поняття «парасуїцид» і «суїцидальна ситуація», що дозволяє науково підійти до розв'язання проблеми суїцидальної поведінки. Доведена провідна роль цільової перспективи і саморозвитку особистості, які є властивими для парасуїцидентів. Встановлено, що одним із провідних чинників парасуїциду є повторні суїцидальні випадки.

Практична значущість дослідження полягає у виявленні причин парасуїцидальної поведінки особистості, а також у можливості використання отриманих даних із метою профілактики суїцидальної поведінки.